

Kitabın Adı: Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri

Özgün Adı: The Enigma of Capital and The Crises of Capitalism

Yazarı: David HARVEY

Türkçesi: Sungur SAVRAN

Yayınevi: Sel Yayıncılık

Basım Yılı: 2010

Bilge DOĞAN

Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, bilge.senturk@mu.edu.tr

Yazar bu kitapta, kapitalizmin krize eğilimli doğasına, şu anda içinde bulunduğumuz türden krizlerin kapitalizmin yeniden üretimindeki rolüne ve sermayenin gezegenimizdeki hayat için yarattığı uzun vadeli sistemik risklere elinden geldiğince açık biçimde ışık tutmaya çalıştığını ifade etmektedir. Kapitalist sistemde kriz eğilimleri hiçbir zaman çözülememekte, yalnızca dünyanın bir yerinden başka bir yerine ve bir tür sorundan başka bir soruna taşınarak biçim değiştirmektedir. Yazar, sermayenin toplum ve birey üzerindeki hakimiyetini krizlere rağmen nasıl sürdürdüğünü sorgulamaktadır. Küresel bir anti-kapitalist eylem için kapitalizmin bize sunduğu araçların nasıl, kimlerce ve nereden başlatılarak kullanılacağına yanıt aramaktadır.

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. “Sarsıntı” başlıklı birinci bölümde yazar, küresel krizin ortaya çıkışı, kapitalizmin geldiği aşama bağlamında reel sektördeki gelişmeleri, sistemin kriz yaratmasıyla yaşanan finansallaşma sürecini ve yine bu gelişmelerin reel ekonomide ve toplumsal anlamda yarattığı sonuçları aktarmaktadır. 2006 yılında ABD’de, eski kentlerin düşük gelirli bölgelerinde konut hacizleri görece olarak aniden artmış ve gelecek için kaygı yaratan gelişmelerin ilk belirtisi de böylece kendini göstermeye başlamıştır. 2007 sonuna gelindiğinde 2 milyona yakın insan evini kaybetmiş ve 4 milyon insan ise haciz tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kaliforniya ve Florida’da kurulan çadır kentler, durumu özetleyen en ağır tablodur. Çarpıcı bir diğer durum ise, mortgage sisteminin finansmanından sorumlu olanların, yani sosyal piramidin doruğunda bulunanların kazançlarının, neredeyse tabandakilerin varlık kayıplarına denk olmasıdır. Bankaların ellerinde bulundurdukları ve dünyanın dört bir yanındaki yatırımcılara pazarlanmış olan mortgage temelli “toksik” menkul kıymetler bir anda değer kaybetmiştir. Bu tür menkul kıymetlere yatırım yapmış olanlar ise yükümlülüklerini karşılayamaz, çalışanlarına maaş ödeyemez duruma gelmişlerdir. Mortgage

temelli ve yüksek notla derecelendirilmiş menkul kıymetlere olan güven, ev fiyatlarını ebediyen yükseleceğine olan inançtan kaynaklanıyordu. Devletin bankalara aktardığı 700 milyar dolarlık kurtarma paketinden sonra ABD kendini fazla konut, ofis, alışveriş merkezi; fazla üretim kapasitesi ve daha öncesinden bile fazla işgücü içinde bulmuştur.

2009 yılına gelindiğinde, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde dış ticaret rakamları daralmış ve küresel ticaret üçte bir oranında azalmıştır. Petrol fiyatlarında ani düşüş Rusya, Venezuela ve Körfez ülkelerini çok zor durumda bırakmıştır. Çin'de 20 milyon, ABD'de çoğu Afro-Amerikalı ve Hispanik olan 5 milyon kişi işsiz kalmıştır. 2009 baharına gelindiğinde ise IMF, dünya çapında 50 trilyon doların üzerinde varlık kaybı yaşandığını hesaplamıştır. Bu rakam neredeyse dünyanın bir yılda ürettiği mal ve hizmet değerine eşit demektir.

Günümüzdeki krizin temelinde kentsel gelişme ve emlak piyasasının yatıyor olduğu açıktır. Borsaları ve bankacılığı daha doğrudan sarsan, kısa ama derin olan diğer krizlerle karşılaştırıldığında, gayrimenkul piyasalarıyla bağlantılı olan krizlerin, daha uzun dönemli etki yaratma eğilimi vardır. Bunun nedeni, mimari çevreye yapılan yatırımların genellikle kredi temelli, yüksek riskli ve gerçekleşmesi uzun süren yatırımlar olması ve yatırımın aşırı seviyeye geldiğini geç belli ederek finansal karmaşaya neden olmasıdır.

Günümüzdeki krizle beraber, kapitalist gelişmenin hakim ekonomik modeli olan serbest piyasa neoliberalizminin sonunun geldiğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Bu sistem, 1970'li yılların krizine karşı oluşturulan bir projedir. Bugünkü krize karşı seçilmekte olan yol da yine, kapitalizmin sonraki evrelerini tamamlayacaktır. Mevcut politikalarla, kapitalist sınıf iktidarının daha da sağlamlaşmış ve merkezileşmiş olarak krizden çıkacağı öngörülmektedir. Dünyanın neresinde olursa olsun üretimi, işgücünün ve hammaddenin ucuz olduğu bölgelere kaydıran sermaye, likid para olarak da uluslararası alanlarda en karlı şekilde akışı kolaylaştıracak yeni bir finansal mimari de yaratmıştır. 1970'lerin sonlarında başlayan finansal deregülasyon 1990'lı yıllarda durdurulamaz hale gelmiştir.

Kapitalistlerce oluşturulan düşük ücret baskısının talep eksikliği yol açma sorunu, dünyanın başka yerlerinde yeni pazarlar yaratılmasının yanında, kredi kartı sektörünün yükselişi ve artan borçluluk ile aşılmaya çalışılmaktadır. ABD'de 1980 yılında ortalama hanehalkı borcu 40 bin dolar iken, günümüzde mortgage dahil ve sabit fiyatlarla 130 bin dolara yükselmiştir. Bu borçluluk halinin riski ise, menkul kıymetleştirme denen finansal yenilik ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Böylece hayali sermaye, finansal piyasalarda kontrolü eline almıştır. ABD bankaları 1988'de, küresel çapta bütünleşmiş bir finansal sistem kurma yolunda, dünyanın tüm büyük ve sonrasında da yerel finansal piyasaları "küresel menkul kıymetler" ve "finansal aracılık piyasaları" ile karşılıklı olarak birbirine bağlamıştır. Bütünleşmeyle beraber Londra ve NewYork gibi finansal merkezler arasında artan rekabet ise, düzenlemelerin gevşetilerek karlı yatırımın merkeze çekilmesi yarışına dönüşmüştür.

1980 yılından sonra ücret baskısını attırmalarıyla daha da zenginleşen kapitalistlerin, yatırımlarını arttıracığı varsayılrsa da bu yatırımların çoğu üretim yerine borsa ve hisse senedi gibi "varlık değerlerine" yönelmiştir. Kapitalizmin

krizlerinin bu şekilde finansallaşması ise büyük miktarda sermaye fazlasının Çinde üretim yapmaya başlaması ve böylece üreticiler arasında fiyat rekabetinin doğması ile başlamıştır. Düşen ücretlerle beraber düşen fiyatlar, ilginç bir birleşim olmuştur. Böylece 1990'lardan itibaren karlar düşmeye başlamış, bu yüzden de önceden elde edilen fazla değerler, tekrar üretime girmek yerine getirisi yüksek olan varlık değerlerine yönelmiş ve kapitalizmin kriz eğilimleri finansallaşmaya başlamıştır. Böylece “gölge bankacılık” denen kredi borcu takası ve döviz türleri gibi tuhaf piyasalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yatırımcılar, “varlık değerlerinin türevlerine”, hatta “sigortalanmış varlık değerleri türevlerine ait sigorta sistemlerinin türevlerine” yatırım yapabilir duruma gelmişlerdir. Bu türev piyasaların değeri 2008 yılında tahminen 600 trilyon dolar hacmindeyken, toplam küresel üretim yalnızca 45 trilyon dolar civarındadır.

“**Sermaye Bir Araya Getiriliyor**” adı verilen ikinci bölümde yazar, kapitalizmin nasıl ayakta kaldığını ve neden bu kadar kriz eğilimli olduğu yanıtlamakta; sermaye birikiminin canlılığı için gerekli koşulları, aralıksız büyümenin önündeki engelleri, bu engellerin geçmişte nasıl aşıldığı ve esas tıkanma faktörlerinin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Sermayenin yeniden **üretim**in önündeki engelleri yetersiz başlangıç para sermayesi, işgücü arzında kıtlıklar ve siyasi sorunlar, doğal sınırlar ve yetersiz üretim araçları, uygun olmayan teknolojiler ve organizasyon biçimleri, emek sürecinde direniş ve etkin olmayan politikalar, piyasada para ile desteklenmiş talep yetersizliği olarak belirlemektedir.

Kapitalistlerin karlarını tüketmek yerine genişlemeye yatırımlarının nedeni, rekabetin zorlayıcı şartlarıyla piyasadaki kovulma riskidir. Ancak, sermayenin yeniden yaratılmasında “dolaşımın sürekliliği” önem taşır. Farklı evreler arasında hızlı hareket edebilenler, rakiplerinden daha yüksek kar elde ederler. Böylece mekansal hareketin, hızı azaltan bir sürtünme yarattığı göze çarpar. Bu yüzden taşımacılık ve iletişimde yenilikler önem taşır. Ülkelerin ticaret ve finansal açıklıklarının artması, serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası ticaret için uygun hukuki çerçeveler oluşturmak, sermaye artırımını önündeki pürüzleri yok eden uygulamalardır. Yerel “mortgage”ların menkul kıymetleştirilerek dünyanın dört bir köşesindeki yatırımcılara satılması, sermaye eksikliği olan bölgelerle, sermaye fazlasına sahip bölgeleri (riskleri asgariye indirecek tarzda) birbirine bağlamanın bir yolu olarak görülmektedir. Kapitalisti yeniden yatırıma teşvik eden bir diğer neden, paranın mülk edinebilecek bir toplumsal iktidar biçimi olmasıdır. Paranın sınırsızlığı, toplumsal ve politik iktidarın da sınırsız olmasına yol açar.

“**Sermaye İşe Gidiyor**” başlıklı üçüncü bölümde yazar, kapitalistlerin işgücü üzerinde hakimiyet kurma biçimlerini, yenilik süreçlerinin yaratıcı ve yıkıcı etkilerini ve devletin teknolojik ve organizasyonel değişiklikler içindeki rolünü açıklamaktadır. Rezerv işgücü yaratıp hem işgücü arzının hem de işgücü talebinin kontrolünü ele geçirmenin yanında, işçiler arasında cinsiyet, ırk, din, etnik köken temelinde bir rekabet uyandırmak da kapitalistlerin işgücü piyasası üzerinde hakimiyet kurma yöntemlerindedir. Emek gücünün değerini düşük tutmak amacıyla da ücret mallarının ucuzlatılması yolunda sübvansiyon politikalarını desteklemişlerdir. 2008-2009 krizi, Marx'ın “kar sıkışması” teorisiyle açıklanamaz, çünkü günümüzde her yerde işgücü rezervi mevcuttur; bunlara erişmek için de çok fazla engel bulunmamaktadır. İşçi hareketleri, siyasi saldırılarla zayıflatılmış durumdadır. Bu durumda karşılaşılan en büyük sorun, ücretlerin düşüklüğüyle

doğan efektif tüketici talebi yokluğudur.

Marx'ın, azalan karlılık sorununun önüne geçmenin yollarından biri olan "yeni üretim sektörlerinin açılması", üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü fazla sermayenin emilmesi bu şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle 1950'lerde yeni ürün geliştirmede görülen akıllara durgunluk verecek hızdaki eğilim ve bununla birlikte görülen tüketim toplumu ve efektif talep, çağdaş kapitalizmin, sürdürülebilirliğini borçlu olduğu biçimlerdir. Devlet ise yenilikleri, stratejik her alanda teşvik etmek adına firmaların araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemiş ve böylece devlet-finans bağının yanında devlet-şirketler bağının doğmasına neden olmuştur.

Sermaye-Emek ve Sermaye-Doğa ilişkileri, kapitalistlerin, rekabetin gerektirdiği teknolojik ve organizasyonel biçimlere düşkünlüklerinden etkilenir. 17. yy'da Avrupada ortaya çıkan özel mülkiyet hakları, hukuki bireycilik, serbest piyasa ve serbest ticaret, yaratılan yeniliklerin insanın evriminde temel bir güç haline geldiği için sistemin köklü biçimde, sosyal ve kültürel olarak da değişmesine neden olmuştur. Ancak, yenilikler ilerici ve yaratıcı olacağı gibi, sarsıntı yaratıcı ve yıkıcı da olabilir. Dünün teknolojileri tam olarak aşınmadan değersizleşip devreden çıkarılmak zorunda kalabilir. Bu durum, eski teknolojileri kullanan emeği bir anda vasıfsızlaştırır ve kronik bir iş güvencesizliği yaratır. ABD'de son yıllarda istihdam kaybının %30'u üretimin başka ülkelere taşınmasından kaynaklanırken %60'ı ise teknolojik değişikliklere atfedilir niteliktedir.

Sermaye akışını zaman ve mekan içinde sürekli kılacak tüm çabalara rağmen, sermaye birikiminin devamlılığını sağlayacak teorik zincirleri içerisinde "orantısızlık krizleri" denilen bazı gerilim ve çelişkiler bulunmaktadır. Marx, ücret malları üreten ve üretim araçları üreten sektörlerin her ikisinde de kar oranlarının eşitlenme eğiliminde olduğunu ve sermayenin bir sektörden diğerine geçerken sektörler arasında orantısızlık yaratacağını söylemektedir. Bu orantısızlık bir sarmal şeklini alarak krizlere dönüşebilecektir.

"Sermaye Piyasaya Çıkıyor" başlıklı dördüncü bölümde yazar, krizin temelinde yatan sorunun kapitalistlerin işçi sınıfı karşısında aşırı güçlenmesi ve bunun sonucunda ücretlerin bastırılması, bunun da efektif talebe ilişkin sorunlar yaratması; bu sorunun üstünün ise kredilerce ateşlenen tüketim çılgınlığı ve üretimin üretim hatlarında gereğinden fazla hızlı genişlemesi tarafından örtülmesi olduğunu belirtmektedir.

Günlük hayatta otomobillerden, mobilyalara kadar kullandığımız metallerin tüketimini istek ve arzuya göre tüketmek yerine, bunların tüketimi mutlak bir ihtiyaç haline getirilmektedir. Tüm ürünlerin satın alınması için efektif talep gereklidir. İşçilerin ücretlerini harcamaları gerekir ancak toplam ücretler dolaşımdaki sermayeden her zaman daha azdır. Böyle olmasaydı zaten kar diye de bir şey olamazdı. Bu yüzden ücretlerin bastırılması politikası, eksik tüketim krizi olasılığını yalnızca arttırır. Rosa Luxemburg'un önerdiği para arzını arttırarak talebi canlandırma yöntemi kısa vadede sermaye dolaşımını ve birikimini istikrara kavuşturursa da uzun vadede enflasyona yol açacaktır. Önerdiği bir diğer yöntem ise emperyalizm ile sağlanacak ek bir tüketici kitlesidir. Ancak emperyalizm eskisi kadar istikrar sağlayıcı biçimde iş görememektedir. Artık kapitalizm Doğu ve

Güney Doğu Asya'nın tamamına yayılmış durumdadır. Üstelik servet transferi tarihsel bir tersine dönüş yaşamaktadır. Bu, ABD'nin, Çin ile ilişkileri bakımından, 1945'ten beri küresel kapitalizme hakim olma kapasitesinde köklü bir değişimdir.

Marx'ın analizinden çıkarılabilecek olan efektif talep bilmecesine yanıt, çözümün kapitalist tüketimde yattığıdır. Bu iki şekilde gerçekleştirilebilir. Birincisi, artı değer bir bölümünün "gelir" olarak tüketilmesiyle, örneğin temel mallara ve lüks mal ve hizmetlere harcanması; ikincisi ise artı değer diğer bölümünün ya istihdam edilecek ilave işçiler için ücret mallarına ya da yeni üretim araçlarına yatırılmasıdır. Ancak kapitalistlerin kişisel tüketimi çok zayıf bir efektif talep yaratmaktadır. Çünkü tüketebilecekleri yat, villa, ayakkabı sayısının fiziksel bir sınırı vardır. Sermayenin merkezileşmesi, servetin, nüfusun çok küçük bir bölümünün elinde toplaşmasına, bu da aynı derecede tüketim talebini arttırmak konusundaki uygulamaların daha az etkili olmasına neden olmaktadır. Böylece yanıt, kapitalistlerin tüketiminin "yeniden yatırıma" gitmesinde yatmaktadır. Eğer böyle olursa, dünün artık ürünü için efektif talep: "işçilerin tüketimi; kapitalistlerin tüketimi; yarımın üretim genişlemesi temelinde yaratılan yeni talep" toplamına bağlı olacaktır. Ancak bu yeniden yatırımın gerçekleşmesi için üç temel koşul gerekmektedir. Birincisi, kapitalistlerin dün kazanmış oldukları parayı derhal yeni sermaye olarak dolaşıma sokmaları gereğidir. Ancak kapitalistler, ekonomik belirsizlik koşulları altında ve yüksek enflasyon olmadığı durumlarda, parayı yeniden yatırımda kullanmak yerine elde tutmayı seçebilirler. İkinci koşul, dünün artığı ve bugünkü yeniden yatırım arasındaki zaman aralığının aşılması; diğer bir deyişle paraya ulaşabilmektir. Bu da kredi sistemini yaratır. Çözüm böylece sermaye birikiminin dinamiğinde içselleştirilmiş olur. Üçüncü koşul ise, elde edilen kredi parasının daha önce üretilmiş olan ilave ücret malları ve üretim araçlarının satın alınmasına harcanmasıdır. Ancak, kapitalistlerin neye yatırım yapacakları konusunda yine tercih olanakları bulunmaktadır; finansal enstrümanlara da yatırım yapma olasılıkları vardır. Bu durumda yeniden yatırım işlemlerinin, efektif talebi arttırma yönünde hiç bir etkisi olamayacaktır.

Kriz teorileri, tek bir hakim düşünce ile açıklanma eğilimine karşın, sermaye dolaşımının önündeki engelleri görebilme yoluyla açıklanmalıdır. Bu koşullardan her hangi biri, sermayenin akışının sürekliliğini kesintiye uğratabilir ve böylece sermayenin değer kaybı ile sonuçlanan bir krize yol açabilir. Ancak engellerden biri aşıldığında, birikim çoğunlukla başka bir engelle karşı karşıya gelecektir. Yeniden konumlandırmayı saptamak ve böylece krizlerin değişik tarihsel ve coğrafi durumlarda nasıl çoklu biçimlerde oluşabileceğini görmek, Marx'ın, kapitalizmin akışkan ve esnek karakterine sık sık dikkat çekmesiyle daha çok uyum içindedir. Bu yüzden, hem sektörel hem de coğrafi anlamda kapitalizmin eşitsiz gelişimini, kriz üretiminin analizi ile bütünleştirmek gerekmektedir.

"Sermaye Evriliyor" başlıklı beşinci bölümde yazar, kapitalist sistemde evrimci ilkelerin mevcut olup olmadığı ve devrimci anti-kapitalist bir hareketin nasıl başlatılacağı konusunu incelemektedir. Yazara göre kapitalizmin evrim içindeki mekansal organizasyonu, coğrafi dinamiği, çevre üzerindeki etkisi ve bundan kaynaklanan kısıtlamaları bir kenara koyarak kapitalist gelişme "zaman" içinde düşünülmelidir. Sermaye, kar arayışı içinde birbiriyle ilişkili bir takım "faaliyet alanları" arasında dönüp dolaşmaktadır. Bu faaliyet alanları, (i) teknolojik ve organizasyonel biçimler, (ii) toplumsal ilişkiler, (iii) kurumsal ve idari düzenlemeler,

(iv) üretim ve emek süreçleri, (v) doğa ile ilişkiler, (vi) günlük hayatın ve türün yeniden üretimi ve (vii) dünyanın zihinsel kavrayışlarıdır. Kapitalist toplumun bir bütün olarak evrimi ve kriz eğilimli karakteri üzerinde düşünmek için, bu faaliyet alanlarının ortak evriminin incelenmesi gerekmektedir. Alanlar arasındaki ilişki nedensel değildir; diyalektik biçimde örülmüştür. Ancak bu alanlarda ne tür değişiklik yaratılırsa yaratılsın, uzun dönemde kapitalizmin geleceği "%3 bileşik oranlı büyüme"nin sağlanma kapasitesine bağlı olacaktır.

Feodalizmden kapitalizme geçişte olduğu gibi, anti-kapitalist nitelikte de alternatif toplumsal hareketlerin başlatılabileceği birçok çatlak mevcuttur. Aynı zamanda iyi niyetli hamlelerin felaketlere yol açabileceği de olasıdır. Bu çelişkinin bizi yıldırmasından çok, insan toplumlarında evrimin durdurulamayacağını ve bu yüzden oyuna katılmaktan başka çaremiz olmadığını bilmek gerekmektedir. Devrimci anti-kapitalist harekete, söz konusu yedi farklı faaliyet alanının herhangi bir yerinden başlanılabilir. Önemli olan, başladığımız noktada kalmamak, yaptığımız müdahalelerin amaçlanmış ya da amaçlanmamış sonuçlarına göre mevcut yönelişimizi değiştirmektir.

"**Olan Bitenin Coğrafyası**" adlı altıncı bölümde yazar, krizlerin coğrafi güzergahını neyin yönlendirdiğini ve kapitalizmin eşitsiz gelişimini sorgulamakta; sermaye birikiminin coğrafi dinamiklerini incelemektedir. Halkların ve devlet yetkililerinin krize verdiği tepkiler sorunun yerel düzeydeki derinliğine, ideolojiye, esas nedenler konusundaki hakim yorumlara, kurumsal düzenlemelere, geleneksel alışkanlıklara, yerel kaynakların varlığına göre değişmektedir. Farklı tepkiler altında küresel bir toparlanmanın ya da alternatif bir siyasal iktisadın ortaya çıkış merkezini Asya'nın doğusu olarak gösteren bir çok işaret olsa da, gelişmelerin coğrafi güzergahlarının öngörülebilmesi neredeyse olanaksızdır. Kapitalizmin yeniden üretiminde coğrafi ilkelerin olup olmadığını tartışan yazar, Marx'a dayanan bir numaralı ilkenin "sermaye birikiminin önündeki tüm coğrafi sınırların aşılması" olduğunu söylemektedir. Sermaye, yeryüzünün tümünü tek bir pazar olarak fethetmenin yanında, bu mekanı zaman aracılığıyla imha etme çabasıdadır. Zaman-Mekan sıkışması altında, sermayenin hep daha hızlı dolanması ve etkileşim mesafelerinin sürekli sıkışmasıyla dünya durdurulamaz bir eğilime sahip olmaktadır. İkinci ilke, sermaye dolaşımının boşlukta gerçekleşmediği gerçeği ile bağlantılıdır. Üretimin gerçekleşebilmesi için para, üretim araçları ve emek gücünün bir araya gelebileceği coğrafi bir yoğunluk oluşması gerekir.

Belirli bir yerde toplu hukuk, finans, altyapı, araştırma ve iletişim hizmetleri, ortak bir işgücü havuzu, destekleyici yerel yönetimin olduğu bölgelerde kümelenme, maliyetleri düşüreceği ve dışsal ekonomiler yaratacağı için kapitalistler açısından cazip edicidir. Genel olarak mekan, özel olarak da kentleşmenin üretimi, kapitalizm koşullarında büyük bir endüstri haline gelmiştir. Kentleşme, sermaye birikimi ve kriz oluşumu arasındaki bağlantılar önem taşımaktadır. Sermaye ve işgücü fazlasının karlı olarak emilebileceği kentlerin yaratılması için finansal ve idari yapılarda devrim gerekmektedir. Borca dayalı finansal yöneliş ve emekçi sınıfın uydukent hayat tarzı için yeterince paralarının olmasını sağlayacak bir kapasite artışı sağlanmalıdır. Büyük depresyona uydukentleşme ile çözüm bulunsa da bu yapılanmalar 1960'larda kentsel kriz yaşanmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda ise kentleşme küresel bir hal almıştır. Bu dalga, kredi olanağı yaratacak finansal yeniliklere muhtaç duruma gelmiş ve yerel "mortgage"ların menkul

kiymetleştirilerek dünyanın dört bir yanında satılması ve ikincil bir “mortgage” piyasasının oluşumunu kolaylaştıran yeni finansal kuruluşların oluşturulması hayati önem taşımıştır. Bu yeniliklerin getirdiği faydalar riskin dağıtılması, tasarruf fazlası havuzlarının kolaylıkla konut talebi fazlasıyla bağ kurmasıydı. Ancak riskin bu kadar geniş çapta dağıtılabilmesi, daha da riskli yerel davranışları teşvik edecekti.

Kentleşmenin karanlık tarafı ise yaratıcı yıkım özelliğiyle, kentin rant sağlayacak bölgelerinde yıkım çalışmaları ile tekrar tekrar yeniden yapılandırılmasıdır. Bu süreç çoğunlukla yoksulların zarar görmesiyle sonuçlanarak sınıfsal bir boyut da kazanmaktadır. Kapitalizmin coğrafyasının bu şekilde oluşturulmasına katılım hakkı, mücadele konusu olan bir haktır. Her ne kadar güç ilişkileri sermaye ve devlet işbirliğine üstünlük sağlasa da günümüzde bu konuda önemli muhalefet güçleri de mevcuttur. Toprak ve kaynağa ait varlık değerlerinin ve rantlarının, sermayenin dolaşım ve birikim süreçlerindeki yeri şimdiye dek azımsanmıştır. Oysa ileri kapitalist ülkelerin birçoğunda bu faaliyet alanı ekonomide %40’a yakın bir yer tutmaktadır. Bundan yola çıkarak hükümetlerin şimdilerde ekonomilerini desteklemek için hazırlamakta olduğu canlandırma paketlerinde kentsel altyapı projelerinin kilit bir unsur olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak bu çözüm, iki ucu keskin bir kılıçtır; kapitalistler toprak rantına yatırım yaptıkları ve kapitalizasyon alışverişi yaptıkları ölçüde, üretken kapitalist faaliyetler üzerinde maliyeti yüksek bir yük yaratmaktadırlar.

Rantı, faiz ve kredi gibi türev bir kategori olarak ele almak yerine, analizin ön tarafına taşımayı öneren yazar, bu şekilde mekan ve coğrafyanın aralıksız üretimi ile sermayenin dolaşımı ve birikiminin kavranışını bir araya getirebileceğimizi ve bunları açıkça ait oldukları yere, yani kriz oluşum süreçleri ile ilişki içine yerleştirebileceğimizi söylemektedir.

“**Toprakta Yaratıcı Yıkım**” başlıklı bölümde yazar, kapitalizmle ortaya çıkan ayırt edici bir kurumsal ve idari yapıya özgü teritoryalizasyon biçiminin olup olmadığını sorgulamaktadır. Kentler, insanların barınma pratikleri bağlamında inşa edilmiş olabileceği gibi, kar elde etmek için de tasarlanmış olabilir. Kapitalizmin yükselişinin damgasını vurduğu son üçyüz yıl boyunca toprakta yaratıcı yıkımın hızı ve yaygınlığı muazzam biçimde artmıştır. Coğrafyayı dönüştürmekte olan ortak evrim süreçleri tamamıyla sermaye ile devletin, hatta halkın elinde değildir. Doğanın intikamıyla beraber düşünüldüğünde, içinde yaşadığımız çevre, aynen meteorolojik hareketler gibi öngörülemez bir fiziksel ve ekolojik dünyanın varlığına işaret eder. Sorun, sürekli evrilen doğa ile toplumsal ilişkinin diyalektik gelişmesinin nasıl anlaşılacağıdır. Tarımdaki “yeşil devrim”, sözü edilen yedi faaliyet alanındaki değişimlerin nasıl ortak evrim gösterdiğinin harika bir örneğidir. Yeşil devrim bir yandan verimliliği arttırırken kitlesel açlığı önlemekte, diğer yandan çevresel ve toplumsal bir çok olumsuz sonuç yaratmaktaydı. Gübre, ilaç, sulama için gerekli sermaye yatırımları zengin bir üretici sınıfının elinde bulunuyor, geri kalan herkesi de topraksız köylü durumuna getiriyordu.

Teritoryal rekabet, farklı coğrafi ölçeklerde ve farklı etkilerle ortaya çıkmaktadır. Güç blokları arasında, devletler, bölgesel birimler arasında, metropoller, belediyeler hatta merkezi kontrolü sağlamlaştırmanın bir yolu olarak görülen yerel yönetimler olarak ademi merkezleştirmelerle yöre, mahalle ve semtler

arasında dahi rekabet gelişmektedir. Akışkan sermayeyi kente çekme çabası içinde, sendika şubeleri ile ticaret odalarının gibi sınıf farklarını aşan türden yerel dayanışmalar öne çıkmaktadır.

"Ne Yapmalı? Ve De Yapacak Olan Kim?" başlıklı sekizinci bölümde yazar, krizlerin, irrasyonel sistemin irrasyonel rasyonelleştiricileri mantığından hareketle kapitalizmin krizden çıkışı ve bu süreçte halkın toplumsal değişimlere göstereceği direnç konusunda kararlılığının önemi üzerinde durmaktadır. Sermaye fazlası ve işgücü fazlasının varlıklarını bir arada sürdürmesine, diğer bir deyişle kapitalizmin irrasyonelitesine en iyi örnek, kriz zamanında ABD'de sermaye teçhizatının üçte biri atıl durumdayken, işsizlik oranının %17 olmasıdır. Kapitalizm, içinden geçmekte olduğu travmayı elbette atlatacaktır. Ancak bu, halk kitlelerinin iktidardakilere emeklerinin meyvelerini cömertçe vermeleri, birçok haklarından ve varlık değerlerinden (konuttan emekliliklerine dek) feragat etmeleri ve çevrenin önemli ölçüde bozulmasını sineye çekmeleriyle gerçekleşecektir. Yaşam standartlarındaki düşüş sonucunda meydana gelen huzursuzluklar devlet emrindeki polis gücüyle bastırılacaktır. Aynı zamanda kapitalist sınıf gücünde de coğrafi ve sektörel kaymalar olacaktır. Kapitalist sınıf karakterini değiştirmeksizin ve birikimi yeni bir güzergaha ve yeni mekanlara (Asya'nın doğusu gibi) yöneltmeksizin iktidarını koruyamayacaktır.

Temel sorun, kapitalist sınıfın yeniden üretimine ve iktidarının dünya ölçeğinde sürdürülebilmesine uygun şekilde meydan okuyabilecek kararlı ve yeterince birleşmiş bir anti-kapitalist hareketin olmamasıdır. Günümüzde komünist hipotezi canlandırma girişimleri, devlet kontrolü ve üretim ve bölüşümün örgütlenmesinde piyasa güçleri ve sermaye birikimi yerine, kolektif toplumsal organizasyon biçimleri olarak düşünülmelidir. Ancak, böyle bir siyasi hareket bulunmamaktadır. Buna rağmen alternatif bir toplumsal düzenin taslaklarını çizmekten kaçınmamak gerekir. Ne yapılması ve neden yapılması gerektiğine dair bir vizyon olmaksızın küresel çapta bir anti-kapitalist hareketin de ortaya çıkma olasılığı düşüktür. Sonsuz bileşik sermaye birikimi olanaksızlığını kavrayabilen ve onun, insanlık tarihinin ana motoru olmaktan çıkmasını sağlayacak devrimci bir politika, toplumsal değişimin nasıl gerçekleştiği konusunda sofistike bir kavrayışı gerektirir. Geçmişin komünizm ve sosyalizm inşa girişimlerinin hatalarından ve kapitalizmin, feodalizmin bağrından kopuşundan ders çıkarmak gereklidir. Çünkü esas olan, siyasi hareketin söz konusu faaliyet alanlarının birinden bir diğerine, bunların birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirecek biçimde geçmesini sağlamaktır.

Dünyayı anlamak için yeni zihinsel kavrayışlara ihtiyacımız vardır. Örneğin finansal sisteme, bankacılık sektörüne, devlet ile finans arasındaki bağa ve özel mülkiyet haklarının gücüne ilişkin ne yapmak gerektiği konusu, alışıldık tarzın dışına çıkılmaksızın (yazar burada neoliberalleşen sistemi kastetmektedir) ele alınamaz. Son otuz yıldır neoliberal yeniden yapılanma ve sanayisizleşme politikalarının dayattığı değişimle hizmet sektörünün güvencesiz sınıfı öne çıkmış durumdadır. Oysa bunun öncesinde işgücünün fabrika ve maden ocakları gibi ortak alanlarda toplanmış olmaları, sınıf bilincinin yükselmesi ve kolektif eylemin örgütlenmesini kolaylaştırmaktadır. Geleneksel solun hatası ise, fabrikalar ve madenler dışında yaşanan toplumsal değişimleri görmezden gelmeleri olmuştur.

Siyasi hareketin gerekliliğinin kavranması için her şeyden önce sermaye denen muammanın çözülmesi gerekmektedir. Kapitalizm ancak itilme ile göçebilir; sermaye birikimi durdurulursa ve kapitalist sınıf mülksüzleştirilirse iktidarı teslim edecektir. Bu yolda, azim ve sebatla sürdürülebilecek bir siyasi mücadeleye ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu yolla “sınıf savaşı var, tamam, ama savaşı veren benim sınıfım, zenginler sınıfı. Ve de kazanıyoruz” diyen Buffet’ın yanlışlığı kanıtlanabilir.